

ДОБРОВОЉЦИ ЗЕМУНА И ОКОЛИНЕ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ
1914–1918.

Мотиви, социјална структура, последице

Апстрактум: Рад обрађује учешће добровољаца Земуна и његове околине (Батајнице, Угриноваца, Добановаца, Ашање, Сурчина) у Првом светском рату, њихове мотиве, социјалну структуру и последице учешћа у добровољачком покрету. Положај Земуна и Земунског среза у саставу Сремске жупаније и улазак српске војске у Срем септембра 1914. утицао је да велики број добровољаца пореклом из Аустроугарске буде управо из ових крајева.

Кључне речи: добровољци, Земун, Срем, Батајница, Русија, Аустроугарска, Богдан Смиљанић, Светислав Крстић, Јован Шулица, страдање.

Земун и његова околина, односно Земунски котар у склопу Сремске жупаније избијањем Првог светског рата нашао се на првој линији фронта према Србији. Територија котара, али и сама варош, а нарочито железничка мрежа показале су се значајним са становишта војне тактике за Аустроугарску још током балканских ратова. Тако су у Београд октобра 1912. стизале вести да Аустроугарска као меру предострожности према Србији довлачи значајне војне трупе на железничку станицу у Батајници. Специфичност Земуна огледала се у етничкој разноликости становништва које је живело у самој вароши, али и у околним селима. Према последњем попису спроведеном у Аустроугарској читава Сремска жупанија имала је укупно 414.234 становника. По том попису Срби су чинили најбројније становништво. Срба је укупно било 183.109, односно 44,2%. На простору Земунског котара чинили су апсолутну већину. Највећи град у читавој жупнији био је управо Земун, који је по последњем попису имао 17.131 становника, од којих су најбројнији били Немци са 38,3%, Срби 33% , Хрвата је било 12,8%, Мађара 11,7%, осталих 4,2%.¹

¹ Damir Matanović, *Etnička i vjerska slika Srijema 1880–1910*, Povijesni zbornik, godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe, 3, Zagreb, (2009), 179–192.

Добровољачки покрет на овом делу југоисточног Срема јавио се већ у првим данима рата и управо је близина престонице Краљевине Србије била кључна за појаву добровољаца. Постојало је неколико таласа укључивања добровољаца у шири добровољачки корпус у саставу борбених и неборбених јединица српске војске и цивилних власти. Први талас био је током септембарске офанзиве 1914, док су други таласи потицали у највећој мери из редова ратних заробљеника у Русији, али и из редова аустроугарских емиграната у западноевропским и америчким државама. Првих дана после објаве рата Аустроугарске Србији у Београду су почели да се прикупљају добровољци са разних страна. Пуковник Анђелковић из састава Команде одбране Београда упутио је Врховној команди српске војске телеграм у ком је јавио да се у Београду „налази велики број добровољаца који се јављају у све већем броју“.² Основа за прикупљање добровољаца, али и наредбена регулатива која је довела дотле да можда највећи њихов број од оних који су били аустроугарски поданици, а нашли су се у Београду у тренутку почетка рата буду из Земунa и његове близине почива на одлуци министра војног од 26. јула 1914.³ којом се сви добровољци стављају на расположење дивизијама код којих су се јављали са задатком да их дивизије обезбеде са свим неопходним средствима која су потребна да би се укључили у борбу.⁴ Победа српске војске на Церу средином августа 1914. покренула је све гласније захтеве савезника да српска војска предузме офанзиву према аустроугарској територији. Гласине о офанзиви међу аустроугарским трупама у Земуну покренуле су извесну нервозу, у прилог томе сведочи чињеница да су уочи офанзиве српске војске међу становништвом вршене припреме како би се цивили што боље заштитили од могућих страдања. На железничкој станици подигнут је црвени крст, а на кућама су се налазиле беле заставе.⁵ На основу наредбе врховног команданта српске војске престолонаследника Александра Карађорђевића прва армија српске војске добила је задатак да у ноћи између 5. и 6. септембра 1914. пређе у Срем. Прелаз српске војске у Срем одиграо се у раним јутарњим сатима 6. септембра 1914. Наредних дана српска војска се полако приближавала Земуну. Аустријске трупе у саставу Источног одреда 9. септембра 1914. одступиле су са фронта Сурчин–Земун под заштитом монитора на Дунаву у правцу Старе

² Војни Архив (даље ВА), Пописник 3 (даље ПЗ), Кутија 57 (даље К57), Фасцикла 1 (даље Ф1), Телеграм команданта пуковника Анђелковића Врховној команди од 13/26. јула 1914.

³ Датуми у тексту су по новом календару.

⁴ ВА,ПЗ,К57,Ф1, Делеша генерала Степе Степановића командантима дивизијских области којом се јавља о одлуци министра војног Под. Пов. Бр. 20. од 13/26. јула 1914. у вези са распоређивањем добровољаца по дивизијама.

⁵ ВА,ПЗ,К458,Бр.2/1,Л1, Књига 2, Извештај из Српско-аустријског рата 1914, Телеграми генерала Михаила Живковића команданта Команде одбране Београда О.Бр.28. и Бр. 29 упућен Врховној команди 23. августа/5. септембра 1914.

Пазове. Ноћу између 9. и 10. септембра српска војска је ушла у Земун. Дан касније након заузимања Земуна јединице српске војске наступале су у правцу Батајнице, у коју су ушле у току тог дана.⁶ Тиме су заузеле северну административну границу Земунског котара. Радосав Ђокић, добровољац Сремског добровољачког одреда, у своме сведочењу тврди да су прве јединице српске војске које су ушле у Земун биле јединице из састава Сремског добровољачког одреда из састава Команде одбране Београда.⁷ То потврђује и генерал Михаило Живковић, командант одбране Београда, у свом телеграму Врховној команди, у коме јавља да су јединице из састава Одбране Београда ушле у Земун. Заузеће Земуна и околних села довело је до манифестације одобравања уласка српске војске, и то превасходно од стране локалног српског становништва. Политика од 28. септембра 1914. по старом чланку под називом „Земун је наш“ доноси следеће „Јутрос је освануо за Београд најрадоснији дан. Београдско предграђе Земун, вековима одвојено од нас, постало је саставни део Краљевине Србије, од које га више ништа не може одвојити...“.⁸ По уласку српске војске у Земун у 6 часова ујутру обављено је у једној од земунских цркава благодарење. Чета из састава команде одбране Београда била је одушевљено дочекана од стране локалног становништва. Локално становништво давало је информације српској војсци и обавештавало је да су аустроугарске трупе у току ноћи и рано у зору одступиле у правцу севера.⁹ На основу извештаја генерала Живковића упућеног Врховној команди сазнаје се да су се аустроугарске снаге у великој журби повукле из Земуна, што сведочи огромна количина ратног материјала и плена коју је заробила српска војска. Заплењено је много хране, одела, оружја, муниције.¹⁰ По заузећу Земуна и Бежаније формирана је команда посаде Земуна под командом мајора Петковића. Генерал Живковић наредио је да се у самој вароши успостави власт и да се сав плен попише. Изричитом наредбом пљачка је била строго забрањена.¹¹ Српску војску у име управе града дочекао је сенатор Ђорђе Котур. Град је био окићен српским тробојкама, што је била и једна од „молби“ коју је упутио мајор Светислав Ђукић, недуго затим у варош је стигао и принц Ђорђе

⁶ Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца, Књига Прва, 1914. година, Први период операција - Церска битка, Београд, 1924, 53–101.

⁷ Добровољци у ратовима 1912–1918, доживљаји и сећања, Београд, 1971, 58–59

⁸ Политика од 28. августа 1914. Датум је по старом календару.

⁹ ВА,ПЗ,К458,Бр.2/1,Ф1,Л36, Телеграм генерала Михаила Живковића упућен Врховној команди Бр. 77, од 28. августа/10. септембра 1914, Извештај Под. Обр. 2869, од 28. августа/10. септембра 1914.

¹⁰ ВА,ПЗ,К111,Бр.1,Ф1, Операцијски дневник оперативног одељења Врховне команде од 28. августа/10. септембра 1914. до 16. септембра/29. септембра 1914.

¹¹ ВА,ПЗ,К458,Бр.2/1,Ф1,Л36, Телеграм генерала Михаила Живковића... Бр. 77, од 28/августа 10. септембра 1914...

Карађорђевић.¹² Формирана је и нова градска управа, на челу с градоначелником и одбором, за градоначелника је постављен Ђорђе Котур. Чланови одбора послали су своју делегацију генералу Михајлу Живковићу с намером да добију потребне инструкције.¹³ Дан касније, 12. септембра, образован је Српски црвени крст, састављен од председника Јелене плем. Бенко, потпредседника Јована Шулице, пензионисаног мајора аустроугарске војске и одборница.¹⁴ Док се српска војска налазила у Земуну, аустроугарске трупе с речних монитора који су пловили по Дунаву у правцу Батајница–Земун бомбардовале су положаје српске војске. Сам град Земун бомбардован је 11. септембра 1914. и том приликом биле су тешко оштећене Николајевска црква и Харишева капела на Земунском гробљу.¹⁵ Начин на који је становништво околних земунских села дочекало српску војску може се реконструисати на основу сведочења које је оставио Светислав Крстић, добровољац из Шимановаца. Светислав Крстић је у моменту избијања Првог светског рата био ђак петог разреда гимназије у Сремским Карловцима. У тренутку офанзиве српске војске у Срему Крстић се налазио у посети своје таче, батајничком учитељу Бошку Марковићу, за кога је тврдио да је утицао „доста на њега да изгради став да његова држава није Аустро-Угарска већ Србија“. Боравећи у Батајници, по његовом сведочењу, сусрео се са школским другом, свршеним карловачким гимназијалцем Богданом Смиљанићем. Пошто се аустроугарска војска повукла из Батајнице, у место су ушли делови српске коњичке дивизије. Крстић сведочи да су становници Батајнице дочекали српску војску с великим одушевљењем, а такође сведочи да су се он и Смиљанић ставили на располагање српској војсци и помогли војницима да с батајничке железничке станице уклоне телефонске апарате. За време боравка српске војске у Батајници војници и официри били су распоређени по кућама мештана. Недуго након тога Крстић и Богдан Смиљанић, заједно са своја три брата, напустили су Батајницу и преко Земуна прешли у Београд, где се су се пријавили у редове добровољаца. Крстић и три Смиљанићева брата примљени су у Сремски добровољачки одред, док је Богдан Смиљанић упућен у Скопље, где је од 20. новембра 1914. био члан ђачке чете.¹⁶ Слично виђење доласка српске војске оставио је и др Војислав Миловановић, такође ђак гимназије у Сремским

¹² Антоније Ђурић, *За част отаџбине, Како бранио Београд у првом светском рату*, Београд, 1985, 32–35.

¹³ Тоша Искруљев, *Распеће српског народа у Срему 1914. и Маџари*, Нови Сад, 2014, 238–239

¹⁴ *Исто.*, 238–240.

¹⁵ ВА,ПЗ,К458,Бр.2/1,Ф1,Л54, *Телеграм Команде одбране Београда генерала Михаила Живковића О.Бр.97. упућен министру војном 31. августа/13. септембра 1914.*

¹⁶ Архив Југославије (даље АЈ), фон Министарство иностраних послова Краљевине Југославије (даље АЈ-334), 191–514, *персонални досије Богдана Смиљанића*; А. Ђурић, *За част отаџбине...*, 129–132.

Карловцима, родом из Прхова, који је тврдио да су становници дочекали војску с великим одушевљењем.¹⁷ Српска војска се у Срему задржала до 14. новембра 1914, кад се повукла преко Саве. Заједно са српском војском повукли су се и многи грађани Земуна и околних села. По сведочењу Радосава Ђокића, укупно 85 младића добровољаца из Земуна и околних села приступило је у Сремски добровољачки одред.¹⁸ И управо је тај први талас добровољаца с овог простора највише служио у Сремском добровољачком одреду. Сремски добровољачки одред основан је првих дана рата и налазио се у саставу команде одбране Београда, бројао је око 300 ратника, махом млађих момака, али и старих комита. Постаја Сремског добровољачког одреда налазила се на Калемегдану, одакле су по потреби пребацивани на аустроугарску територију. Током борби за Београд јесени 1915. одред се прославио, али и у највећој мери био десеткован.¹⁹

Други талас добровољаца формиран је у Русији из редова бивших аустроугарских заробљеника. У саставу Прве српске добровољачке дивизије у Добруци учествовали су и погинули као добровољци Ђорђе Сремић из Земуна, Сава Страживук из Батајнице, Никола Срданов из Карловчића.²⁰

Тачан број добровољаца, њихово занимање, место рођења и боравка тешко је утврдити пошто се на појединим списковима налазе само штуре информације о њима, и то у великом броју случајева само име и презиме добровољца. Са сигурношћу можемо рећи да је из Земуна и Батајнице било укупно 49 добровољаца: по имену и презимену из Батајнице 30 и из Земуна 19, а кад се додају добровољци и из других места, тај број је далеко већи. На основу доступних података, нарочито оних у вези са Сремским добровољачким одредом, закључује се да су припадници одреда у највећој мери били младићи између 18 и 30 година старости. Спискови добровољаца пружају и делимичну слику шта су по занимању и каквог су социјалног статуса били добровољци из Земуна и околине. Са сигурношћу знамо за поједине чланове одреда шта су били или кад су рођени. Тако је Станислав Крстић Лала из Шимановаца, ђак Карловачке гимназије, рођен 1896, Ђорђе Буровац из Земуна, такође ђак приближне старости као Крстић, Жарко Чукуровић из Прогара рођен 1898, Богдан Смиљанић, свршени гимназијалац, рођен 1894, Смиљанићева три брата, од којих је један био обућарски калфа, а друга двојица су били земљорадници (један од њих се звао Илија Смиљанић, који је после рата учествовао у

¹⁷ Илија Петровић, *Са свих страна српски добровољци 1912–1918*, Нови Сад, 135–136.

¹⁸ *Добровољци у ратовима 1912–1918...*, 58–59.

¹⁹ Владимир Стојанчевић, *Добровољци у периоду српске националне револуције 1804–1918*, Ратно Добровољаштво на српским етничким просторима до краја Првог светског рата, Зборник радова са научног скупа одржаног 26. и 27. новембра 2002. године, Београд, 2004, 31.

²⁰ И. Петровић, *Са свих страна...*, 159.

Аграрној реформи).²¹ Већином су добровољци из Батајнице и других села попут Ашање били земљорадници, а неки чак и беземљаши, који су након рата узели учешћа у Аграрној реформи, као што је то био случај с групом од пет добровољаца из Ашање (добили земљу на простору Македоније).²² Добровољци из Земуна који су директно учествовали у оружаним јединицама на почетку рата и други који су се попут бившег аустријског мајора Јована Шујице повукли са српском војском из Земуна септембра 1914. или они који су дошли из Америке били су најразличитијих занимања. Међу њима је било лекара, као што је то био др Атанасија Пуљо, рођен 1878; затим официра: поменути мајор Јован Шулица, потпуковник Георгијевић Борислав, резервни аустријски поручник инжењер Милан Поповић (пре рата шеф „Задруге за исушење југо-источног Срема“); Божидар Гајић, рођен 1882, геометар по образовању, Милер Јосип, рођен 1894, берберин; земљорадници из Земуна, као што је Обрадовић Милан, рођен 1889. и Оларевић Жарко, рођен 1894.²³ У Русији је једно време деловао адвокат из Земуна, по националности Хрват, Адам Гашпаревић. На основу година старости, а пошто су у питању махом добровољци рођени након 1880, а чланови су Сремског добровољачког одреда, који су били већином ђаци или свршени гимназијалци млађи од 1896. годишта, закључује се на основу ових података да је велики број добровољаца са овог простора био млађи од 30 година и нежењен у том тренутку.²⁴

Мотиви који су водили добровољце били су најразличитији. Међу ђацима је, по сведочењу самих добровољаца, пре свега Светислава Крстића, али и Богдана Смиљанића, главни мотив за учешће било родољубље, односно њихово убеђење да је њихова отаџбина Србија. Чак сам Крстић сведочи да је на њега великог утицаја имала породица, учитељ Бошко Марковић, батајнички учитељ и професор карловачке гимназије Милан Гавриловић. Богдан Смиљанић, друг и саборац Крстића, имао је занимљив животни пут од свршеног гимназијалца, добровољца у ђачкој чети из Скопља до конзула Краљевине Југославије у Мецу. Рођен је 13. августа 1894. године у Батајници, у породици Петра Смиљанића, имао је три брата, од којих су двојица погинула, а један, чије је име познато, Илија Смиљанић је преживео. Након што је стигао у

²¹ А. Ђурић, *За част отаџбине...*, 41–45, 129–132; И. Петровић, *Са свих страна...*, 134–219; АЈ-334-191-514, Персонални досије *Богдана Смиљанића*.

²² АЈ, Установе аграрне реформе 69 (даље 69),

²³ АЈ-334-191-514, Персонални досије, *Богдана Смиљанића*; А. Ђурић, *За част отаџбине...*, 41–45, 129–132; И. Петровић, *Са свих страна...*, 134–219.

²⁴ АЈ-334-191-514, Персонални досије, *Богдана Смиљанића*; ВА,ПЗ,К68,Бр-8/28,ФЗ,Л1, *Телеграм упућен Врховној команди од 25. априла/8. маја 1915, којим се обавештава да се при Пољопривредном инспекторату у Скопљу налази заробљени аустроугарски официр инж. Милан Поповић*; И. Петровић, *Са свих страна...*, 134–219; *Југословенски добровољци у Русији 1914–1918*, приредио Никола Поповић, Београд, 1977, 57, 139–140; Т. Искруљев, *Распеће...*, 223–250.

Београд септембра 1914, 20. новембра исте године отправљен је за Скопље, где је приступио ђачкој чети. Као поднаредник-ђак класе ђака рођених 1894. у мају 1915. распоређен је у 3. чету 2. батаљона 14. пешадијског пука Првог позива. У тој јединици учествује у борбама 1915. и у повлачењу преко Албаније све до краја новембра 1916, кад је приликом борби на Солунском фронту на Грунишком вису био рањен у лево око. Тако рањен, Смиљанић је евакуисан у 37. енглеску болницу у Вертекову, где је над њим извршена хитна операција ока, после чега је премештен у француску болницу у Солуну, а из болнице је упућен у Депо у Микри код Солуна, где је над њим извршен комисијски преглед. Након прегледа проглашен је за неборца и тад је упућен у Команду железничких и војно-станичних службеника у Зејтинлику ради обуке на телеграфском курсу. Јануара 1918. упућен је у Француску на студије права. По повратку у земљу, почев од 1. маја 1920. као свршени правник запослио се при Министарству иностраних послова Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Током 20 година рада у Министарству напредовао је у служби од дијурнисте, преко писара, секретара, вицеконсула у Генералном конзулату Краљевине СХС у Милану, вицеконсула у Барију, секретара у Државном савету и генералног конзула при Конзулату Краљевине Југославије у Мецу. Смиљанић је био активан у међуратном периоду и као члан Савеза добровољаца и Удружења резервних официра, где је у неколико наврата одлазио на међународне састанке као њихов делегат.²⁵ Смиљанић је тако прешао пут од добровољца до конзула, а као и Костића и Смиљанића, по Костићевом сведочанству, водили су их родољубиви мотиви због којих је приступио добровољачком покрету.²⁶

Јован Шулица, пензионисани аустроугарски мајор и бивши командант Земун, који се одмах по доласку српске војске у Земун септембра 1914. ставио на располагање и повукао с њом у Скопље, обављао је током пролећа 1915. дужност повериоца и помоћника команданта Заробљеничког одреда. Маја 1915. радио је на образовању добровољачке чете, с циљем да у позадини формира добровољачку чету састављену од заробљеника и пребега из Аустроугарске како би се осигурала позадина оперативној војсци и да се контролише становништво које је било неповерљиво према њој мислећи, пре свега, на албанско становништво. Међутим, на основу одговора Врховне команде О. Бр. 15211 од 26. маја 1915, истакнуто је да образовање такве чете није потребно и да је много боље да се упуте у борбу. Шулица је дочекао крај рата, а након повлачења преко Албаније као командир заробљеника боравио је у Бизерти.²⁷ Поред Шулице и други виђенији Срби који су дочекали српску

²⁵ АЈ-334-191-514, Персонални досије *Богдана Смиљанића*

²⁶ А. Ђурић, *За част отаџбине...*, 129–132.

²⁷ ВА, ПЗ,К57,Ф1, *Телеграм министра војног упућен општом војном одељењу Пов.Ђ.ОБр. 4700. од 24. маја 1915. године*; Т. Искруљев, *Распеће...*, 244.

војску преживели су рат. Тако се земунски прота Душан Марковић, који је трпео притиске од стране аустријских власти, на почетку рата након дочека српске војске у Земуна септембра 1914. повукао заједно с њом. Током 1914. и 1915. обављао је свештеничку дужност у војсци и болничарску у болници. Након Албаније боравио је на Корзици, а потом у Енглеској, где је предавао српској деци српски језик. Др Ђорђе Котур, септембра 1914. именован за градоначелника Земуна, преузео је своју „дужност“ након завршетка рата и постао први градоначелник Земуна у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Лекар и зубар др Атанасије Пуљо обављао је лекарску дужност у Београду по завршетку рата.²⁸ Многи други угледни људи који су били активни у исказивању спремности да се ставе на расположење Србији, а преживели су рат, обављали су своје делатности након рата. Велики број њих закључио је септембра 1914. да је паметније да се повуче из Земуна са српском војском пошто су претпоставили да ће аустроугарске власти засигурно по повратку у Земун спровести репресије. Страх за голи живот и борба за егзистенцију код појединих спадају у групу оправданих и врло реалних разлога за прикључење добровољачком покрету на било који начин. Као пример да је било и оних који су гледали свој лични интерес сведочи случај резервног аустроугарског поручника инжењера Милана Поповића који је по заробљењу од стране српске војске децембра 1914. на Космају решио да остане у Србији и стави се српској војсци и властима на располагање. Пошто је остао као инжењер, додељен је на службу Министарству народне одбране маја 1915. из Скопља, где је радио код тамошњег Пољопривредног инспектората. Писао је Врховној команди да му се одобри одлазак у Срем, Земун или Инђију да ради у српској војсци. Сматрао је да ће тако бити од користи пошто се као шеф „Задруге за исушење југоисточног Срема“ током 12 година своје службе упознао с економским, друштвеним, управним и комуникационим приликама на простору југоисточног Срема у потезу од Митровице и Руме до Земуна и Дунава. Његова намера је била да помогне новим српским властима са свим расположивим информацијама, такође је тврдио да има информације да у том делу Срема у моменту његовог обраћања Врховној команди нема угледнијих грађана Срба пошто су многи били интернирани, затворени или пресељени, а био је спреман и да обавља неку канцеларијску службу у Старој Пазови. Поповић се ставио на располагање српској војсци, што се неоспорно могло сматрати видом добровољне делатности, али с друге стране, надом се да ће заузврат добити одговарајући положај.

Међу заробљеницима у Русији током 1916. и 1917. истицала се делатност Адама Гашпаровића, резервног капетана друге класе, адвоката из

²⁸ Т. Искруљев, *Распеће...*, 242–245.

Земуна, по националности Хрвата. На основу наређења О. Бр. 247 команданта Прве српске добровољачке дивизије од 27. јуна 1916, Гашпаровић је ангажован за прикупљање добровољаца од дотадашњих заробљеника аустроугарске војске. Почев од 8. августа 1916. именован је да ради при новооснованом штабу Друге српске добровољачке дивизије. Током друге половине 1916. био је активан у повереном задатку. 1. децембра 1916. изнео је предлог по коме би требало вршити прикупљање добровољаца за дивизију. Имао је становиште да је од заробљеника могуће прикупити две добровољачке дивизије уколико би се територија Русије поделила на три реона, односно три шире области у којима би се обављао рад на „привлачењу“ добровољаца. Такође је сматрао да је битно „извршити политичко васпитање добровољаца“, односно приволети их на идеју уједињења. У првој половини 1917. Адам Гашпаровић је с још једном групом хрватских и словеначких добровољаца, војника и официра дошао у сукоб с другом групом предвођеном др Антом Мандићем, која је износила оптужбе код Југословенског одбора против Гашпаровића и његових сарадника како раде против интереса Србије и да су се сукобили са званичним представницима српске војске у Одеси, где се налазила команда Добровољачке дивизије. Делатност Адама Гашпаровића бранио је тадашњи конзул Краљевине Србије у Одеси Марко Цемовић, сматрајући да је неуспех у већем привлачењу Хрвата и Словенаца дошао управо одатле што су Гашпаровић и њему блиски људи током пролећа и лета 1917. одстрањени од даљег посла при прикупљању и регрутовању добровољаца.²⁹

Учешће људи с простора Земуна и околних села у добровољачком покрету који је доста широк појам и може се односити како на борце („са пушком у руци“) тако и на све оне који су се на разне друге начине ставили српској војсци, али и државним властима на располагање, било информацијама, било материјалном помоћи, било својим знањем, као што су то чинили лекари и свештеници, носило је низ последица. Једна од последица јесте страдање, учешће у борбама, повлачење преко Албаније, али специфична последица њиховог ангажмана јесу репресије које су аустроугарске трупе предузеле над преосталим српским живљем у Срему, посебно у делу у близини Земуна и самом Земуну, нарочито септембра 1914, али спорадично и током читавог рата. Велики број људи из Батајнице, Јакова, Сурчина, Брестача, Бежаније, Добановаца, Угриноваца, Ашање, Прогара и Земуна трагично је страдао или је био интерниран у разне логоре широм Аустроугарске. После рата многи преживели, превасходно земљорадници и беземљаши, учествовали су у аграрној реформи, док су други, претежно образованији и угледнији,

²⁹ *Југословенски добровољци у Русији...*, 57, 139–140, 242–244, 252, 294–295.

обављали своје делатности или учествовали у органима власти нове државе – Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца / Краљевине Југославије.

Резиме

Специфичан положај Земуна и околине, односно њихова близина фронту према Србији утицали су да велики број добровољаца у саставу српске војске пореклом из Аустроугарске буде управо из ових крајева. Првих дана рата становништво Земунског котара, превасходно српске националности, прелази Саву и учествује у борбеним, али и неборбеним формацијама. Постојала су два велика таласа у којима се становништво Земуна и околине укључивало у редове добровољаца, и то први септембра 1914, а други из састава ратних заробљеника у Русији. Примећује се да су мотиви који су водили људе генерално, па и оне из ових области за укључивање у „добровољачки корпус“ били бројни, и то: осећање припадности српском народу, жеља за коначним уједињењем (посебно код млађих људи), страх од репресије, лични разлози, ослобађање из ратног заробљеништва, па у појединим случајевима и користољубље, како се примећује на основу доступне необјављене и објављене архивске грађе, историографске литературе и бројних мемоара и забележених сведочанстава добровољаца учесника Великог рата. Добровољци су долазили из најразличитијих друштвених слојева, било из Земуна као града било из околних села. Учешће у редовима добровољаца са собом је носило бројне последице: репресије над породицама, заробљеништво, добит у виду земље подељене у аграрној реформи или угледно место и положај у администрацији нове заједничке државе јужних Словена, као што је то био случај добровољца Богдана Смиљанића из Батајнице, који је од 1914. до 1938. прешао пут од добровољца ђака „ђачке чете“ из Скопља до генералног конзула Краљевине Југославије у Мецу.

Summary

The distinctive position of Zemun and its surrounding area, in other words, its proximity to the front towards Serbia, resulted in a great number of volunteers from the Austro-Hungarian Empire to be the people coming from this very area. In the first days of war, the population of the district of Zemun (Zemunski kotar), mainly of the Serbian nationality, crossed the Sava and joined combat, but also non-combat formations. There were two great waves in which the people of Zemun and the surrounding area joined the volunteer ranks, the first one in September 2014, and the second one coming from the prisoners of war in Russia. It is noticeable for the people in general, and also the people coming from these areas, that their motivation to join the “Volunteer corps” varied: a sense of belonging to the Serbian nation, the

wish for the unification (particularly among the young people), fear from repression, personal reasons, the release from captivity, and in some cases, self-interest as observed on the basis of the available published and unpublished archival materials, historiographical literature, and numerous memoirs and recorded testimonies of volunteers participants in the Great War. Volunteers would come from the most diverse social layers, whether from Zemun as the city or its neighbouring villages. Joining the volunteer ranks had numerous consequences: repression against families, captivity, gaining of land during the land division under agricultural reform, or a respectable position in the administration of a new common state of South Slavs, as was the case with the volunteer Bogdan Smiljanic from Batajnica who, from 1914 to 1938, made progress from a student volunteer of the “student corps“ in Skopje to Consul General of Kingdom of Yugoslavia in Metz.